

PAPER DETAILS

TITLE: Tuva'da Bir Savasçi Çocuk (Amazon?) Kurgani: Sarig-Bulun

AUTHORS: Ali TORAMAN

PAGES: 261-278

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2798541>

Toraman, Ali (2022). "Tuva'da Bir Savaşçı Çocuk (Amazon?) Kurganı: Sarıg-Bulun". *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (ASOBİD)*. S. 12, s. 261-278.

TUVA'DA BİR SAVAŞÇI ÇOCUK (AMAZON?) KURGANI: SARIĞ-BULUN THE KURGAN OF A WARRIOR BOY (AMAZON?) IN TUVA: SARYG-BULUN

Dr. Öğr. Üyesi Ali TORAMAN*
Amasya Üniversitesi
alitoraman84@gmail.com

Öz

Güney Sibirya'da yer alan Tuva Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu'na bağlı özerk bir yönetimdir. İsmi Türkiye halklarından birisi olan Tuvalılardan alan bu devlet, batıda Altay Cumhuriyeti, kuzey batıda Hakas Cumhuriyeti, kuzeyde Rusya Federasyonu'na bağlı Krasnoyarsk bölgesi, doğuda Buryat Cumhuriyeti ve güneyde Moğolistan Cumhuriyeti ile sınırdadır. Bu coğrafya tarih boyunca birçok Türk devletinin hakimiyeti altına girmiştir. Bunlardan birisi de en eski siyasi teşekküllerden biri olan İskitlerdir. Bu bağlamda Tuva, hem İskit dönemine hem de diğer Türk devletleri dönemine ait çok sayıda arkeolojik kalıntıları ve maddi kültür unsurlarını içerisinde barındırır. Zengin bir mirası oluşturan bu kalıntılar günümüze kadar ulaşmıştır. Söz konusu maddi kültür unsurları içerisinde en çok sayıya ve en zengin envantere sahip olanlar ise kurganlardır. Kurganlar vasıtasıyla eski medeniyetlerin kültürel özellikleri, inançları, araç gereçleri, günlük hayatlarına dair birçok eşyaları, ustalıkları, yapı ve mimari özellikleri öğrenilebilmektedir. Bununla birlikte kurganın içerisine gömülen insanın sosyal statüsü, ölmeden önceki hayatına dair kimliği ve yaşantısı az-çok tahmin edilebilmektedir. Tuva'nın merkezi bölgesinde yer alan ve genel manada Aldı-Bel olarak adlandırılan kültürel çevrede İskit

* ORCID: orcid.org/0000-0001-8513-9148

dönemine ait Sarıg-Bulun mezarlığı ve aynı adla anılan kurgan keşfedilmiştir. Bu kurganda bulunan beş farklı gömüden birisi olan savaşçı bir kız çocuğuna ait mumyalanmış ceset özellikle dikkat çekicidir. Bu kız çocuğunun yanında bir savaşçıya ait silahların bulunması ve aynı zamanda bunun İskit dönemine ait olması, onun bir Amazon olma ihtimali yönünde yorumlar yapılmasına da sebep olmuştur. Bu çalışmada söz konusu kurgan, kurgandaki kız çocuğuna ait ceset ve yanında bulunan silahlar açıklanacak ve maddi kültür özellikleri açısından değerlendirilecektir.

Anahtar kelimeler: Kurgan, Tuva, Amazon, Türk maddi kültürü, İskitler

Abstract

The Republic of Tuva, located in Southern Siberia, is an autonomous administration under the Russian Federation. Taking its name from one of the Turkic peoples, the Tuvans, this state is bordered by the Altai Republic in the west, the Khakas Republic in the northwest, the Krasnoyarsk region of the Russian Federation in the north, the Buryat Republic in the east and Mongolia in the south. This geography has been under the domination of many Turkish states throughout history. One of them is the Scythians, one of the oldest political formations. In this context, Tuva contains many archaeological remains and material cultural elements belonging to both the Scythian period and the period of other Turkish states. These ruins, which constitute a rich heritage, have survived to the present day. Kurgans are the ones with the highest number and richest inventory among the material culture elements in question. Through kurgans, cultural characteristics, beliefs, tools, many items of daily life, craftsmanship, structure and architectural features of ancient civilizations can be learned. However, the social status of the person buried in the kurgan, the identity and life of the person before his death can be more or less predicted. The Saryg-Bulun cemetery of the Scythian period and the kurgan with the same name were discovered in the cultural environment, which is located in the central region of Tuva and is called Aldy-Bel in general. The mummified corpse of a warrior girl, one of the five burials found in this kurgan, is particularly striking. The fact that this girl had weapons belonging to a warrior, and that it was from the Scythian period, brought up the possibility of her being an Amazon. In this study, the aforementioned kurgan, the corpse of the girl in the kurgan and the weapons found next to it Will be explained and evaluated.

Key words: Kurgan, Tuva, Amazon, Turkish material culture, Scythians

Giriş

Türk maddi kültürü hakkında önemli bilgiler veren arkeolojik kalıntılar, Avrupa'dan Çine, Sibirya'nın kuzey bölgelerinden Hindistan'a kadar geniş bir coğrafyada yayılmış durumdadır. Bu coğrafyalar günümüzde birçok devletin sınırları içerisine dağılmıştır. Bunlardan birisi olan Tuva Cumhuriyeti, söz konusu büyük coğrafya göz önüne alındığında nokta misali küçük bir alanı kaplar. Ancak bu küçük alanına rağmen içerisinde Türk maddi kültürüne ait önemli eserler barındırır. Bu eserler de tarihte yer edinmiş siyasi ve kültürel yapılara göre farklı dönemlerle karakterize edilir. Bunlardan birisi İskit dönemidir ve bu çalışmanın ele aldığı konuyu kapsar. Tuva'nın tarihi ve kültürel yapısını ortaya çıkarabilmek için uzun yıllar boyunca kazı çalışmaları yapılmıştır ve halen yapılmaya devam etmektedir.

Geniş çaplı ilk arkeolojik araştırmalar 1944 yılında Tuva'nın Ruslar tarafından işgal edilmesi ve SSCB'ye bağlanması ile başlamıştır. Bu dönemde L. R. Kızlasov ve S. İ. Weinstein bir taraftan bu yeni bölgenin mezar yapılarını sınıflandırmak, kronolojilerini oluşturmak, kültürel tabakaları ayırt etmekle uğraşmışlar, diğer taraftan bu araştırmaları halihazırda var olan diğer bilimsel araştırmaların içine dahil etmekle uğraşmışlardır. Weinstein, batı Tuva'ki İskit dönemine ait anıtları sınıflandırarak, Kazılğan mezarlığı üzerinde durmuştur (Weinstein, 1955: 33-44). Kızlasov, özellikle Uyük kültürü olarak adlandırdığı eserlerle ilgilenmiş ve araştırmıştır (Kızlasov, 1958: 80-87). M. P. Gryaznov, S. V. Kiselev gibi araştırmacılar Tagar kültürü üzerinde durmuşlardır (Gryaznov, 1968: 187-196; Kiselev, 1951). Bu gelişmelerden sonra araştırmalar hız kazanmış ve gittikçe genişlemiştir.

Tuva'da arkeoloji çalışmaları 1950'lerden itibaren ağırlık kazanmıştır. Bununla birlikte geniş çaplı arkeoloji çalışmalarının yapıldığı süreç ise genel olarak üç döneme bölünür. İlk dönem

olarak 1950-1970 yılları kabul edilir ve bu dönem genel keşiflerin, yüzeysel araştırmaların ve bilgi birikiminin oluşturulduğu süreci kapsar. İkinci dönem 1970-1990 yıllarını kapsar ve bu devirde Arjan-I, Sağlı-Baji II, Aldı-Bel I gibi önemli komplekslerin keşifleri yapılmıştır. Üçüncü dönem ise 1990 yıllarından günümüze kadar olan zamanı kapsar. Bu dönemde çalışmalara daha yoğunluk verilmiş ve ayrıntılar daha fazla ele alınmaya başlanmıştır (Kukina, 2015: 159).

Bu çalışmada aktarılabilecek olan Sarıg-Bulun mezarlığı ve kurganı hakkındaki araştırmalar ve buluntular ise ikinci döneme denk gelir. 1970'lerde ve 1980'lerde A. D. Graç tarafından Tuva'da erken İskit dönemine ait MÖ 5.-3. yüzyıllara tarihlendirilen Sağlı-Baji II ve MÖ 7.-6. yüzyıllara tarihlendirilen Aldı-Bel I mezarlık alanları incelenmiş ve önemli bulgular elde edilmiştir. Graç, söz konusu bu alanları iki farklı kültür katmanı olarak da değerlendirmiştir. Ayrıca Aldı-Bel kompleks alanı da Arjan kurganlarıyla ilişkilendirilmiştir (Graç, 1971: 93-107; Graç, 1980: 24-30; Çugunov, 1999: 234-237). Tuva'daki Aldı-Bel Kültürü, genellikle bir zincir halinde birbiri ucuna eklenerek dizilmiş kurganlardan ve anıtsal alanlardan oluşmuştur. Buradaki kurganlar taşların üst üste yığılarak tepecik haline getirilmesiyle oluşturulmuştur. Bu kültür çevresindeki Sarıg-Bulun ve Sıpuçiy Yar, daha sonraları V. A. Semyonov ve M. E. Kilunovskaya tarafından incelenmiştir. İncelemelerde tüm bu mezarlıkların ve buradaki kurganların soylu kişilere ait olmadığı görülmüştür, bu anıtlarda İskit toplumunun orta sınıfını oluşturan insanlar gömülüydü. 8-12 m çapa ve 1 metreye kadar ulaşan yüksekliğe sahip olan, nispeten küçük sayılabilecek kurganlardan ve içerisine yerleştirilen mütevazı eşyalardan bu sonuç çıkarılabilir (Savinov, 2002: 99). Tuva'nın en önemli kraliyet kurganı olan Arjan kalıntıları da Aldı-Bel kültür dairesi içerisinde değerlendirilir.

SSCB Bilimler Akademisi'nin o zamanki en büyük araştırma gezilerinden olan Rusya Bilimler Akademisi Maddi Kültürü, Sayan-Tuva Arkeolojik Keşif Gezisi adındaki çalışmayla birlikte 1970'lerde Graç'ın başkanlığındaki bir ekip, Orta Tuva'da, Çaa-Holsky Kojuun'da arkeolojik kazı çalışmaları yürüttü. Burada

kurulması planlanan Sayan-Şuşenskaya hidroelektrik santralinden dolayı henüz santral kurulmadan önce, bölgedeki arkeolojik anıtların kurtarılması için bu kazıların gerçekleştirilmesi planlanmıştı. Bu barajın inşası ve sularla doldurulması, mezarlıklar, kurganlar, kaya resimleri gibi binlerce arkeolojik anıtı sular altında bırakacaktı. Bu yüzden acil ve hızlı çalışmalar yürütülerek binlerce eser incelenmiştir. 1980'lerin sonuna gelindiğinde, hidroelektrik santrali henüz faaliyete geçmeden önce, V. A. Semyonov ve M. E. Kilunovskaya başkanlığındaki Tuva arkeoloji keşif gezisi ekibi bu bölgede ve çevre bölgelerde yeniden araştırmalar yaptı ve Sarıg-Bulun mezarlığı da bu ikinci incelemelerde keşfedildi. Bu mezarlık, Bayan-Kol nehri vadisindeki Yenisey'in sağ kıyısında yapılması planlanan Eerbek-Bayan-Kol yolu dolayısıyla, yol yapılacak bölgedeki anıtları kurtarma çalışmalarında 1988 yılında kazılmıştır. Mezar alanında, arkeologlar 8-15 m çapında ve 40-60 cm'den yüksek olmayan sekiz kurgan keşfetmiştir (Kilunovskaya vd., 2020: 390-406).

1. Sarıg-Bulun Kurganı ve Savaşçı Kız Çocuğu

1.1.Kurganın Keşfi, Kazılması ve Kurganda Bulunan Eşyalar

Yukarıda belirttiğimiz gibi Sarıg-Bulun mezarlığı 1988'de Tuva'nın merkezi bölgelerinde ve Yenisey'in sağ kıyısında keşfedildi. Bu mezarlıktaki birinci ve ikinci kurganlar tamamen taş tepeciklerden yapılmıştır ve birbirlerine bitişik haldedirler. Bu kurganların kazıları yapıldığında içerisinde yedi tane defin keşfedilmiştir. Bunların içerisinden beş numaralı defin özellikle dikkat çekicidir. Bu defin, bir çocuğa aitti ve mumyalanmıştı, yanında ise bir savaşçıya ait silah takımı yer alıyordu. Bu silah takımını bir yay, içinde on tane ok bulunan at derisinden yapılmış bir sadak, bir başlık ve ahşap saplı bir savaş baltası oluşturuyordu (Kilunovskaya vd., 2021: 6). Küçük yaşta bir çocuğun yanına eşya olarak sadece silahların konulması ve bu silah ekipmanının da usta bir savaşçının sahip olabileceği kadar çok ve takım halinde olması, bu kurganı ve kurganda yatan çocuğu ilginç ve dikkat çekici hale getirmiştir.

Ahşap kütüklerle yapılan lahit tarzı bir sandukanın içerisine başı güneybatıya dönük olarak ve sol tarafının üzerine yatırılarak yerleştirilen bu çocuğa, ayakları diz kısmından karnına doğru bükülerek cenin pozisyonu verilmeye çalışılmıştır (Resim-1). Çocuk mumyalandığı için ona ait bazı deri parçaları da günümüze kadar ulaşmıştır. Burada özellikle kafasına ait deri parçaları görülebilmekteydi ve yüzünün bir kısmı, bir kulağı ve yanağında da bir siğil dikkat çekiyordu. Yukarıda sayılan silah takımı cesedin arkasına, mumyanın sırt kısmına yerleştirilmişti (Semyenov ve Kilunovskaya, 1990: 39).

Kurgan kazılıp ahşap lahit açıldığında, üzerine yığılan toprak ve taş malzemenin çökmediği, yani definin üzerine dökülmediği görülmüştür. Bu vesileyle toprakla temas etmeyen mumya, ağaç sandukanın içinde kendini koruyabilecek kuru bir havaya sahip olmuş ve kısmen korunabilmiştir. Daha da ilginç olanı cesetle birlikte yerleştirilen silahların ve özellikle bu silahların ahşap saplarının, kabzalarının dahi çürümemiş olmasıydı. Yanına yerleştirilen yukarıda saydığımız eşyalar incelendiğinde ise bunlardan birisinin sansar ailesinden bir hayvanın ince deri parçalarından dikilmiş, kırmızı boyanmış bir başlık olduğu görülür. Bu başlık cesedin kafasının yanında bulunmuştur. Bununla birlikte Arap tavşanı kürkünden dikilmiş, diz hizasına kadar uzanan bir kürk manto ile bir pantolon veya eteğin varlığını işaret eden iki farklı renkte yün iplikler keşfedilmiştir. Sırt kısmındaki sadak, iki kat malzemedan yapılmıştır. İç kısmı ince işlenmiş kahverengi at derisinden, dış kısmı kısa kesilmiş açık kırmızı kürkten yapılmıştır. Bu deri sadak yapılırken bir taraftan iplik olarak kullanılan tendomlarla uç uca dikişler işlenmiş, diğer yandan kırmızı pigmentle kaplanmış deri kayışlardan yapılmış dokuma örgü şeklinde dekoratif bir dikiş taklit edilmiştir (Kilunovskaya vd., 2020: 390-406). Deriden imal edilen bu sadağın alt kısmının eni ince, üst tarafında ise eni geniştir. Diğer yandan üst tarafına sadağı bele veya omuza bağlayacak, sabitleyecek bir de deri kemer yapılmıştır. Sadağın bazı yerleri zamanla çürümüştür ancak genel olarak şekli, yapısı, materyali, imal tarzı rahatlıkla görülebilmekteydi (Resim-2).

Sarıg-Bulun'daki bu savaşçı çocuğun yanında bulunan ahşap yay, şimdiye kadar Tuva'da İskit dönemine ait bozulmadan bütün olarak ele geçirilmiş en eski örnek olarak kabul edilir. Huş ağacından yapılmış, basit yapılı bir yay örneğidir. Genel olarak çok parçalı değil, mümkün olduğunca tek parça ağaçtan yapılmaya çalışılmış ancak kesitleri mecburen parçalı olarak ilave edilmiştir. Yayın toplam uzunluğu 100 cm, genişliği 4 cm idi. Uç kısımlarına kiriş takmak için birer tane çentik (gez) oyulmuştu. Birleştirme ve ekleme kısımlarında huş ağacının kabuğu da kullanılmıştır (Resim-2). Tuva'da ve Tuva dışındaki bölgelerde İskit dönemine ait benzer tipteki yaylar, kazılan diğer başka kurganlarda da elde edilmiştir (Kilunovskaya vd., 2021: 7).

Yay kalıntısının yanında, bronz ve ahşap ok uçlarına sahip olan, on tane de ahşaptan yapılmış ok tespit edilmiştir. Bu okların tamamı, yukarıda ifade ettiğimiz at derisinden yapılmış sadak içerisinde yer almaktaydı. Okların bazılarının ahşaptan yapılmış milleri (şaftları) zamana dayanamamış eğilmişti ancak yine de çürümeden günümüze ulaşabilmişti. Okların uzunlukları genel olarak 65-70 cm civarındaydı. Uçlarındaki temrenler de çeşitlilik gösteriyordu. Ok millerinin başında yayın kirişine takmak için açılmış çentikler (gez) yer alıyordu, yine bu çentiklerin bulunduğu bölgeye bazı desen ve motiflerle süslemeler de yapılmıştı. Bu süslemeler kırmızı boya ile yapılmış S şeklindeki nakışlar ve alev şeklindeki figürlerden oluşuyordu (Semyenov ve Kilunovskaya, 1990: 42-44). Ok millerinin baş kısmına yapılan bu süslemeler ve figürler İskit dönemine ait diğer kurganlarda, özellikle Pazırık kurganlarında da görülmüştür. Üçüncü Pazırık kurganında bulunan ok millerinin baş kısımlarında kırmızı yanında siyah renk de kullanılarak oluşturulmuş benzer figürler yer alıyordu (Ekim, 2006: 60; Rudenko, 1960: 120; Şulga, 2002: 50; Marsadolov, 2002: 36-40).

Ok uçları açısından baktığımızda ise hem bronzdan hem de ahşaptan yapılmış ve bir tane de kemikten yapılmış temrenler mevcuttu (Resim-3). Ağaçtan yapılmış ahşap ok uçları iki taneydi, şekilleri yuvarlak veya topuza benzerdi ve yuvarlak kesitliydi. Bir diğeri kemikten yapılmış üç köşeli ok ucuydu ve bunun iğnesi

(sapı) düz idi ve iğnenin üzerine eğik çizgiler çekilmişti. Geri kalan yedi tane ok ucunun tamamı ise bronzdan yapılmıştı. Bronz ok uçlarının birincisi ve ikincisi iğneli (saplı) idi. Yani ok ucunun arka kısmındaki iğne veya sap ismi verilen bölüm, ok milinin (şaftının) içerisine girer ve böylece bağlantı kurulmuş olur. Bu iğneli olanlardan birincisi üç kanatlıdır. İkincisi yine iğnelidir, üç köşeli ve üç kanatlıdır. Bunun gövde, baş ve omuz kısmı diğerlerinden daha kısadır ancak iğnesi diğerlerinden daha uzundur. Gövde üzerinde üçgen çizgiler vardır. Bronzdan yapılmış üçüncü ve dördüncü ok uçları konik (yuvalı) türdendir. Yani okun mili (şaftı) ok ucunun (temrenin) içerisine girer. İğneli türdeki ok ucu ile ok şaftı arasındaki bağlantının tam tersi bir bağlantı uygulanır. Üçüncü ve dördüncü ok uçları üç köşelidir, her ikisi de konik olmakla birlikte, konik yuvaların kenarlarından ok miline doğru uzanan üç iğne veya çengele sahiptirler. Geriye kalan beşinci, altıncı ve yedinci bronz ok uçlarının gövdeleri ise yaprak biçimlidir. Üç köşeli, üç kanatlı olan bu ok uçları iğneli olmakla birlikte, bunların iğneleri çifttir, yani çataldır. Ayrıca iki tanesinin kenarında çengel vardır. Çengelli sınıfına da giren bu son ikisi, okun saplandığı yerden kolayca çıkmasını engeller veya çıkarılırken çengel vasıtasıyla çıktığı yeri yırtarak daha fazla zarar verir. Sarıg-Bulun'daki bu ok uçları, erken İskit döneminin diğer anıtlarında da görülmüştür (Çugunov, 2000: 215-234; Monguş ve Dongak, 2018: 32).

Kurganda cesedin yanına yerleştirilen silahlar arasında bir de savaş baltası vardı (Resim-2). 70 cm uzunluğa sahip olan sapı ağaçtan yapılmıştı, baltanın kendisi de bronzdan yapılmıştı. Bir bütün olarak düşünüldüğünde bu savaş baltasının beş bölümden oluştuğu görülür. Kesici, delici işlev gören bronzdan yapılmış kısım üç bölümden oluşmuştur. Bu bölümün orta kısmını sap takılan yuva oluşturmuştur. Yuvaya baltanın ön ve arka kısımlarını oluşturan ve farklı kullanım amaçlarına sahip, birbirinden farklı şekillerde oluşturulmuş iki bölüm eklenmiştir. Ön kısmı kalın bir çiviye andırır ve tamamen delici amaç uğruna yapıldığı ve kullanıldığı tahmin edilebilir. Ucu da tamamen sivriltilmiştir. Arka kısmı ilmek şeklini andıran, bronzdan yapılmış

oval bir halkaya benzer. Bu bronz bölümün tamamı düşünüldüğünde boyutları uzunluk olarak 14 cm, en olarak en geniş yeri 4 cm'dir. Ön delici kısmın uzunluğu 6,5 cm, genişliği 3 cm'dir. Savaş baltasının dördüncü bölümünü ağaç bir sap oluşturur, boyutu yukarıda ifade edilen sapın uç kısmı baltanın yuvasına girerken, baş kısmına da bronzdan yapılan bir aparat geçirilmiştir. Beşinci kısım olarak sapın baş kısmına geçirilen bu aparat sayılabilir ve bu aparatla birlikte vurucu, delici işlev gören bir özelliğe sahip olmuştur. Bu tipteki yuvalı ve sivri uçlu bronz baltalar Aldı-Bel kültürel alanında sıkça görülmüştür (Kilunovskaya vd., 2021: 8-9). İskit dönemine ait yuvalı ve sivri uçlu savaş baltaları sadece Tuva'da değil, İskitlere ait kurganların ve kalıntıların bulunduğu diğer bölgelerde de görülmüştür. Örneğin, İskitlere ait önemli arkeolojik eserleri içerisinde barındıran Altay bölgesi ve buradaki İskit dönemine ait en önemli kurganlar, bu tipteki savaş baltalarının bulunduğu yerlerdir. Pazırık kurganlarında, Tuekta kurganlarında (Rudenko, 1960: 122), Ust-Edigan mezarlığında (Hudyakov, 1995: 87-101) bronzdan yapılmış yuvalı ve sivri uçlu savaş baltaları ortaya çıkarılmıştır. Daha da ilginç olan, özellikle Tuekta ve Pazırık kurganlarına gömülen atların kafa taslarının alın kısmındaki deliklerden yola çıkarak, onların bu savaş baltalarıyla kurban edilip kurganlara gömüldüğü düşüncesidir. Altaylarda bulunan bu savaş baltaları da Tuva'dakilerle tip ve ölçü olarak çok benzerdir (Kubarev ve Şulga, 2007: 86-89).

1.2.Savaşçı Kız Çocuğu

1988 yılında, Aldı-Bel İskit kültürüne ait Orta Tuva'daki Sarıg-Bulun mezarlığını inceleyen Tuva Arkeoloji Keşif Gezisi üyeleri, MÖ 7. yüzyıla ait olduğu tahmin edilen benzersiz bir çocuk kurganı keşfettiler. Bu kurganı özel kılan şey, gömülenin yaşının küçük olmasına rağmen yanında önemli miktarda ve kalitede silah bulunmasıydı, üstelik bu kurganda silahtan başka bir eşya yoktu. Burada bulunan erken İskit dönemine ait karakteristik özelliklere sahip silahlar, genellikle erkeklerin, özellikle savaşçı erkeklerin bu döneme ait kurganlarında görülmüştür. Bu yüzden kurgan kazılıp, ceset ve envanterler ortaya çıkarıldığında, buranın erken İskit

dönemine tarihlendirilen bir erkek çocuğuna ait kurgan olduğu düşünülmüştür. Erkek olarak düşünülmesinin sebebi, cesedin yaşının küçük olmasından dolayı cinsiyetin belirlenmesinin mümkün olmamasından ve bununla birlikte kurgandaki maddi kültür kalıntılarının erkek kurganlarıyla özdeşleşmiş olmasından kaynaklanmıştır. Diğer bir mesele ise yaş problemi olmuştur. İlk keşiflerde çocuğun yaşı on iki-on dört olarak tahmin edilmiştir. Ancak aradan zaman geçtikten sonra yapılan DNA testleri öncelikle, kurganın sahibinin küçük bir kız çocuğu olduğunu ortaya koymuş, durum böyle olunca kurgan daha da ilginç hale gelmiş ve iyi teçhizatlı silah takımıyla küçük bir kız çocuğunun gömülmesi yeni soru işaretlerini doğurmuştur. Ardından özellikle dişler üzerinde yapılan testlerle birlikte bu kız çocuğunun altı-yedi yaşlarda olduğu anlaşılmıştır. Kız çocuğu olduğunun anlaşılmasına ilaveten yaşının bu kadar küçük olması da ilgi odağı olmasını artırmıştır.

2018 yılında Moskova Fizik ve Teknoloji Enstitüsü ile Rusya Bilimler Akademisi Maddi Kültür Tarih Enstitüsü arasındaki iş birliği sayesinde, Sarıg-Bulun kurganında bulunan envanterlere yeniden dönüldü ve bir dizi testler yapıldı. Çocuğun üç dişi ve derisinin bir parçası, Moskova Fizik ve Teknoloji Enstitüsü Tarihsel Genetik, Radyokarbon Analizi ve Uygulamalı Fizik Laboratuvarına transfer edildi. İki PCR testi, uzmanlar arasında bir miktar şaşkınlığa neden oldu çünkü erkeklerde bulunan Y kromozomu bu analizde çıkmamıştı. Numune neredeyse 2600 yaşında olduğundan, eski DNA kısmen bozulmuştu. Bu nedenle, parçalanmış ve zayıf konsantre DNA için optimize edilmiş tam genom dizilimi yapılmasına karar verildi. İncelenen örnekte X kromozomu olduğu tekrar doğrulandı, kurgandaki kişi XX kromozomuna sahipti.¹ Yani, gömülen gerçekten de bir kız çocuğu idi (Kilunovskaya vd., 2020: 390-406).

¹ Hücre çekirdeğinde bulunan ve içerisinde proteinlere sarılı DNA zincirleri taşıyan yapılara kromozom denir. Bu kromozomlar cinsiyetler arasında farklılık gösterir. Cinsiyeti belirleyen bu kromozomlar erkeklerde XY olması gerekirken, kadınlarda ise XX olarak kendini gösterir (Bkz.: Şenel, 2011: 98-99).

Çocuktan alınan üç diş ve bir deri parçası vasıtasıyla haplogrup² analizi de yapılmıştır. Bu kız çocuğunun mitokondriyal genomunda tanımlanan mutasyonlar olası haplogrup D4g2'yi belirlemiştir. Haplogrup D, modern popülasyonlarda ağırlıklı olarak Doğu Avrasya dağılımına sahiptir. Doğu Asya'da haplogrup D %15 ile en yaygın olanlardan biridir. Hatta Kuzey Asya'da bu gen daha ağırlıklıdır, burada %16 olarak görülür. Orta Asya'da da oldukça yaygındır ve %13 olarak hesaplanmıştır. Asya ve Avrupa'nın diğer bölgelerinde haplogrup D nadirdir (Kilunovskaya vd., 2021: 14). Analizler buradaki kız çocuğunun Asyalı olduğunu gösterirken, Sibiryâ bölgesindeki İskit topluluklarının da köken itibarıyla Asyalı, özellikle Orta Asyalı ve Kuzey Asyalı olduğuna işaret etmektedir.

Bu mumya üzerinde X-ışınına dayalı testler de yapılmıştır. Bu testlerde şiddetli açlıktan kaynaklanan fizyolojik stresin veya ölümden en az bir yıl önce yaşanan ateşli bir durumun sonucu olarak Harris çizgileri gözlenmiştir. Ancak bunların ölümden en fazla bir yıl öncesine ait olabileceği de vurgulanmıştır. Bununla birlikte bu kız çocuğunun sürekli fiziksel aktivite yaşadığına dair izler de yine bulgular arasındadır. Diğer taraftan, D vitamini eksikliğinin (raşitizm) olası belirtileri de dikkat çekmiştir. Yine bu testler sonucunda fark edilen, uyluk kemiğindeki yapısal ve fizyolojik değişiklikler ise erken yaşta ata binmeye maruz kalmakla açıklanmıştır (Kilunovskaya vd., 2021: 14). Buradan da anlaşıyor ki, bu kız çocuğu henüz altı-yedi yaşına gelene kadar at üzerinde hatırı sayılır bir mesai harcamıştır. At ile olan bu yakınlık, kurgana yerleştirilen önemli miktardaki silah takımının varlığını destekler niteliktedir.

İçerisinde bir kız çocuğunun olması, yanında etkileyici bir silah takımının bulunması ve yukarıda sayılan özelliklere sahip olması, bu kurganın Herodot'un bahsettiği Amazon kadın savaşçılara ait

² Haplogrup: Kökü Yunancadır ve tekli, saf anlamına gelen "haplous" kelimesinden gelir. Kuşaklar arası genetik aktarımın takip edilebilmesini sağlar, ortak atadan itibaren birlikte kalıtılma eğilimi gösteren aynı gen değişimlerin görüldüğü kromozomal bölgeleri / gen serilerini ifade eder (Şoroğlu, Berkay & Vural, 2021: 68).

olabileceği düşüncesini akla getirmiş, bazı araştırmacılar da bu yönde yorumlar yapmıştır. Herodot'ta Amazonların kadın savaşçılar olduğu, rahat ok atabilmek için sağ memelerini kestikleri ve İskitlerin onlara erkek öldüren ismini verdiği kaydedilir. Thermodon savaşında Amazonlar yakalanıp üç gemiye doldurulmuştur. Yolculuk sırasında bu savaşçı kadınlar gemideki askerlere saldırıp onları yok etmişler ancak gemi yönetimini bilmedikleri için İskitlerin topraklarında karaya oturmuşlardır. Otlayan atları görüp yakalayan Amazonlar, İskit topraklarında yağmaya başladıklarında İskitlerle aralarında savaşlar yaşanmıştır. İskitler bu savaşçı kadınları erkek zannediyorlardı, günün birinde öldürdükleri birkaç cesede bakıp kadın olduklarını anlamışlar ve o günden sonra bunlarla savaşmamaya karar vermişlerdir. Hatta onlara yaklaşıp, bu savaşçı kadınlardan çocuklarının olmalarını istemişlerdir. Bu işle görevlendirilen bir grup İskit genci Amazonların kamplarının yakınına kendi kamplarını kurarak onlara yakınlaşmaya başlamışlardır. Zamanla bu plan işlemiş ve İskit erkekleri ile Amazon kadınları arasında evlilikler yaşanmıştır. Böylece Amazon savaşçı kadınlar İskitlerin neslinden de çoğalmaya başlamıştır. Rivayete göre Amazonlar bir düşman öldürmeden evlenemezdi. Diğer kabilelerden erkeklerle evlenirler, bu birliktelikten doğan erkek çocuklar öldürülür, kız çocuklar bırakılırdı. Amazonların silahları arasında ise yay, ok ve savaş baltası en önde gelenlerdi (Herodotos, IV. 110-116). Bu bilgilerden yola çıkarak söz konusu kurgandaki kız çocuğu hakkında amazon olma ihtimali yönünde yorumlar yapılmıştır. Ancak bizim kanaatimizce bu yorumların doğruluğu şüphelidir. Çünkü amazonlar Terme'de yaşayan ve Karadeniz çevresine yayılan gruplardır. Bu bölgelere kadar yayılmış olma ihtimalleri eldeki verilere göre zayıftır ve daha fazla bilgi ve veri gerekmektedir. Öte yandan İskitler ve diğer Orta Asya halkları küçük yaşlardan itibaren at ve silahla haşır-neşir olan, iyi at binen ve iyi silah kullanan insanlardır, ayrıca iyi savaşçıdırlar. Amazonlara atfedilmeye çalışılan özellikler Orta Asya halklarında zaten görülmektedir. Çalışmanın içerisinde de yer yer değindiğimiz üzere bu kurgandaki silahların ve diğer kalıntıların

Pazırık, Şibe, Katanda vd. kurganlarla olan benzerlikleri, DNA testinin verdiği sonuçlar, bu kız çocuğunun Amazondan ziyade, Orta Asyalı bir savaşçı olabileceği ihtimalini daha mantıklı kılmaktadır.

Sonuç

Tuva'nın merkezi bir konumunda bulunan erken İskit dönemine ait Aldı-Bel kültürel alanı Rus arkeologlar tarafından keşfedilmiş, burada bir dizi araştırma, inceleme yapılmış ve arkeolojik kazı raporları da Rusça olarak yayınlanmıştır. Bu kültürel alanda çok sayıda kurgan ve önemli eserler olmakla birlikte, Sarıg-Bulun ismindeki birbirine bitişik iki kurgan tepesi altındaki beş numaralı gömü ayrıca bir öneme sahip olmuştur. Çünkü buradaki defin diğerlerinden farklı özellik göstermekteydi. Karaçam kütüğünden yapılmış ahşap bir lahit veya sandukanın içerisine yerleştirilen çocuk, yanındaki erkeklere has defin envanterleri olan silahlardan dolayı başlangıçta erkek zannedilmiştir. Durum böyleyken bu çocuğun soylu bir kişi olup olmadığı sorunu ortaya çıkmıştır. Ancak incelemelerin ve merakların artması üzerine yapılan testlerde bunun bir kız çocuğu olduğu öğrenilmiş, bu da beraberinde yeni merak konuları doğurmuştur. Böylece arkeologlar arasında bu kız çocuğunun Amazon olup olmadığı tartışılmaya başlanmıştır. Çünkü hem kurganın tarihlendirildiği dönem hem de kurgan içerisindeki insanın cinsiyeti ile kurganda bulunan eşyalar, bir Amazon tarifi ile benzerlik gösterir. Ayrıca her ne kadar kurganda bir at iskeletine rastlanmasa da kız çocuğu üzerinde yapılan testler onun at üzerinde kayda değer bir zaman geçirdiğini, at ile haşır-neşir olduğunu göstermektedir. Bu kadar küçük yaştaki bir kız çocuğunun, böyle özelliklere sahip olması araştırmacılar arasında soru işaretleri doğurmuştur ancak Orta Asya halkları zaten bu özelliklere sahip olduğu için bu soru işaretleri de kanaatimizce yersizdir. Diğer taraftan tek bir kurgan veya tek bir örnek üzerinden Amazon olup olmadığı konusunda kesin bir kaniya varmak zordur. Devam eden araştırmalar ve destekleyici yeni bulgular ortaya çıktığında daha sağlıklı yorumlar yapılabilir. Amazon tarifi ile benzerlik gösterse de bu yönde kesin ifadede

bulunmak yanlışlığına sebep olabilir. Ayrıca yapılan testler, DNA analizleri, kurganın tarihlendirilmesi ve bulunduğu coğrafya, kurgan içerisindeki kültürel yapı, bu cesedin Amazon değil, Asyalı (özellikle Orta Asya ve Kuzey Asya ırkı içerisinde dahil edilen) savaşçı bir kız çocuğu olduğunu işaret etmektedir.

Kaynakça

- Çugunov, K. V. (1999). Periodizatsiya Aldı-Belskoy Kulturi Tuvı i Yeyo Finalniy Etap. *İtogi İzuçeniya Skifskoy Epohi Altaya i Sopredelnih Territorii*, Barnaul: Altay Üniversitesi Yayınları, s. 234-237.
- Çugunov, K. V. (2000). Bronzoviye Nakoneçniki Strel Skifskogo Vremeni Tuvı. *Mirovozreniye. Arheologiya. Ritual. Kultura*, St. Petersburg, s. 215-234.
- Ekim, Yunus (2006). *Pazırık Kurganları, Buluntuları ve Arkeolojik Açılardan Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Graç, A. D. (1971). Novıye Dannıye O Drevney İstorii Tuvı. *Uçeniye Zapiski Tuvinskogo Nauçno-İssledovatel'skogo İnstituta Yazıkı, Literaturı i İstorii*, Sayı XV, s. 93-107.
- Graç, A. D. (1980). *Drevniye Koçevniki v Tsentre Azii*. Moskova: İlim Yayınları.
- Gryaznov, M. P. (1968). Tagarskaya Kultura. *İstoriya Sibiri*, Cilt I, s. 187-196.
- Herodotos (2019). *Tarih (Çev.: Müntekim Ökmen)*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Hudiyakov, Yu. S. (1995). Kolleksiya Orujiya Skifskogo Vremeni iz Mogilnika Saldam i Ust-Edigan. *İzvestiya Laboratorii Arheologii*. No:1, Gorno-Altaysk, s. 87-101.
- Kızlasov, L. R. (1958). Etapı Drevney İstorii Tuvı (V Kratkom İzlojenii). *Vestnik Moskovskogo Universiteta. Seriya İstoriko-Filologičeskaya*, Sayı 4, s. 80-87.

- Kilunovskaya, M. Ye., Semyenov, V. A., Busova, V. S., Mustafin, H. H., Alborova, İ. E., Matsvay, A. D. (2020). Unikalnoye Zahoroneniye Rebyenka Ranneskifskogo Vremeni na Mogilnike Sarıg-Bulun (Tuva). *Stratum Plus. Arheologiya i Kulturnaya Antropologiya*, Sayı 3, s. 379-406.
- Kilunovskaya, M. Ye., Semyenov, V. A., Busova, V. S., Mustafin, H. H., Alborova, İ. E., Potrahov, N. N., Staroverov, N. Ye., Mednikova, M. B. (2021). Mumifitsirovannoye Pogrebeniye Rebyenka iz Mogilnika Sarıg-Bulun (Tsentrlnaya Tuva) v Svete Dannıh Arheologii, Rentgenografii, Antropologii i Genetiki. *Uralskiy İstoriçeskiy Vestnik*, 4 (73), s. 6-18.
- Kiselev, S. V. (1951). *Drevnaya İstoriya Yujnoy Sibiri*. Moskova: SSCB Bilimler Akademisi Yayınları.
- Kubarev, V. D. ve Şulga, P. İ. (2007). *Pazırıkskaya Kultura (Kurganı Çui i Ursula)*. Barnaul: Altay Devlet Üniversitesi Yayınları.
- Kukina, D. A. (2015). K İstorii İzuçeniya Arheologičeskih Pamyatnikov Skifskogo Vremeni Tuvı (Osnovniye Pohodı i Problemy Periodizatsii). *Vestnik SPBGU*, 2(2), s. 159-167.
- Marsadolov, L. S. (2002). Osnovniye Tendentsii v İzmenenii Form Nakoneçnikov Strel na Altaye v Kontse IX.-VI. vv. do.n.e. *Materialı po Voyennoy Arheologii Altaya i Sopredelnih Territoriy*, Barnaul, s. 36-43.
- Monguş, K. M. ve Dongak, A. A. (2018). Pogrebalniy Kompleks Ranneskifskogo Vremeni Dolini Reki Hut v Severnoy Tuve. *Uçeniye Zapiski Muzeya-Zapovednika Tomskaya Pisanitsa*, Sayı 8, Kemerovo, s. 23-35.
- Rudenko, S.İ. (1960). *Kultura Naseleniya Tsentralnogo Altaya v Skifskoye Vremya*. Moskova: SSCB Bilimler Akademisi Yayınları.
- Savinov, D. G. (2002). *Ranniye Koçevniki Verhnogo Yeniseya. Arheologičeskiye Kulturi i Kulturogenez*. St. Petersburg: St. Petersburg Üniversitesi Yayınları.

- Semyenov, V. ve Kilunovskaya, M. (1990). Novıye Pamyatniki Rannego Jelesnogo Veka v Tuve. *İnformatsiannyıy Bulletin*, Sayı 17, Moskova: İlim Yayınları, s. 36-47.
- Smirnova, K. F. (2019). Kolçannıye Naborı Ranneskifskogo Vremeni Vostoçnoy Zonı Kak Hronologičeskiy İndikator. *Skifiya i Sarmatiya*, Moskova, s. 38-39.
- Şenel, Ferda (2011). Kromozomlar. *Tübitak Bilim ve Teknik Dergisi*, Sağlık, Mayıs, s. 98-99.
- Şoroğlu, Can Veysel, Berkay, Ezgi Gizem, Vural, Burçak (2021). Mitokondriyal DNA, Anaerkil Kalıtım ve İnsan. *Sağlık Bilimlerinde İleri Araştırmalar Dergisi*, 4(2), s. 65-74.
- Şulga, P. İ. (2002). Ranniye Kostaniye Nakoneçniki Strel İz Kurganov Skifskogo Vremeni na Altaye. *Materialı po Voyennoy Arheologii Altaya i Sopredelnih Territoriy*, Barnaul, s.43-61.
- Weinstein, S. İ. (1955). Pamyatniki Skifskogo Vremeni v Zapadnoy Tuve (Po Materialam Polevıh İssledovaniy 1954 g.). *Uçeniye Zapiski Tuvinskogo Nauçno-İssledovatel'skogo İnstituta Yazıka, Literaturı i İstorii*, Sayı 3, s. 33-44.

Ekler

Resim-1: Karaçam kütüğünden yapılmış lahit içerisinde kız çocuğuna ve eşyalara ait görüntü.

Kaynak: (Kilunovskaya vd., 2020: 402).

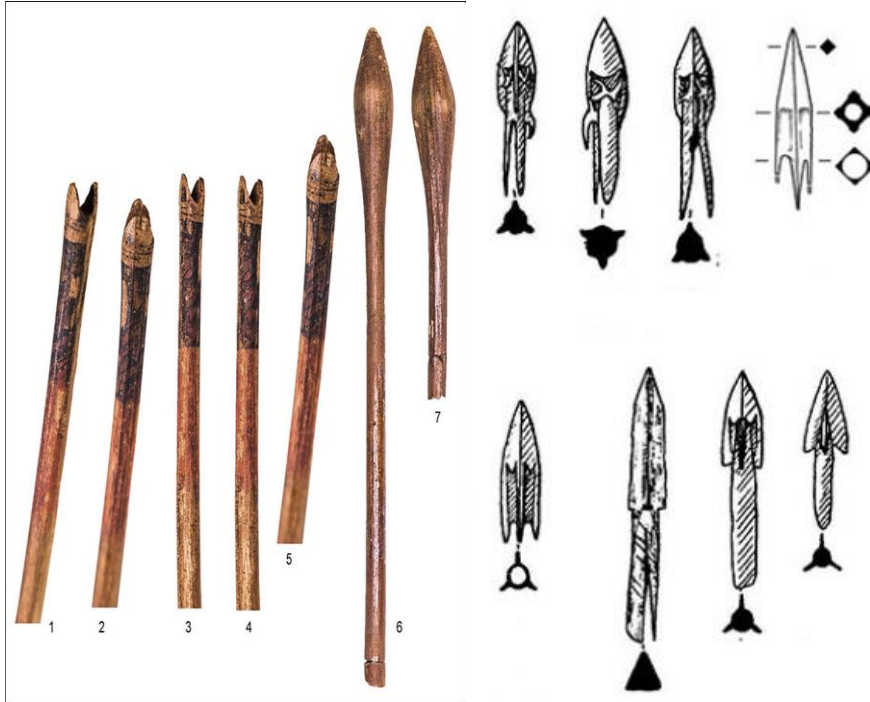
277

Resim-2: Kurganda bulunan silahlar. Sol taraftan sırayla: At derisinden yapılmış sadak; yay ve ok kalıntıları; savaş baltası.

Kaynak: (Kilunovskaya vd., 2020: 403).

Resim-3: Okların baş kısımları ve ok uçları

Kaynak: (Kilunovskaya vd., 2020: 404).